

KAS TÖÖSTUSPÄRANDIT TULEKS RESTAUREERIDA VÕI REKONSTRUEERIDA?

Henry Kuningas

Järgnev arutlus vaatlleb kriitiliselt teemat, kas tööstuspärandit peaks restaureerima või hoopiski rekonstrueerima. Seejuures tuginetakse eeskätt Tallinna näidetele, kus pinge nende kahe tegevuse vahel säriseb vahest kõige tugevamalt ning kus on juba üksjagu teostatud projekte.

Eesti nüüdisarhitektuuri puhul kiidetakse tihti peale selle uuenduslikkust ja värskust. 2016. a arhitektuuri-preemiade üleandmisele pühendatud saates sõnas Soome arhitekt Kari Järvinen, Eesti Kultuurkapitali arhitektuuri aastapremia laureaat¹: „Siin on mingis mõttes 1990. aastatel alustatud puhtalt lehelt. [...] Eesti arhitektuuris imetlen seda värsket ja julget lähenemist.“²

Kui uudistada Soome tööstuspärandit, siis paistab välja, et sealses ühiskonnas suhtutakse sellesse alalhoidlikult. Seda peetakse teiste pärandiliikidega võrdväärseks mitte ainult põhjusel, et Soomes on tööstuspärand väga mitmekülgne, vaid ka seepärast, et tööstus on siiani üks Soome healuühiskonna alussambaid. Kindlasti mängib oma osa see, et mitu rahvusvahelise haardega Soome arhitekti – kui mainida tuntumatest ainult Alvar Aalto ja Viljo Revelli – on projekteerinud nii üksikuid tehaseid kui ka terveid tööstuslinnu.

Kas meie ei näita oma niisama rikkaliku tööstuspärandi suhtes samavõrra respekti üles? Mälestiste registris on tööstuspärandi objekte arvukalt. Näiteks Tallinnas on kaitse all kümnekond suurt ajaloolist tehasekompleksi alates Lutheri vineeritehasest kuni Rauaniidi vabriku ehk Eesti Kunstiakadeemia peatse uue hooneni. Mujal Eestis on kaitse all Kreenholmi hiigelkompleks, Sindi kalevivabrik ... Peale suuremate komplekside on muinsuskaitse all veel väiksemaid ja üksikuid tööstushooneid ja -rajatisi. Aastal 2016 võeti kaitse alla nii Tudulinna hüdroelektrijaam (HEJ) kui ka loodus- ja muinsuskaitsete vahel naginat tekitav Linnamäe HEJ pais.

Paraku ei taga riiklik kaitse tööstuspärandi vastu automaatselt pieteeditunnet. Kas muinsuskaitse suudab aidata kaasa väärtuslikumaks tunnistatud ehk kaitse alla võetud tööstuspärandi terviklikule ja säästvale säilimisele?

ROTERMANNI KVARTAL

Tallinna südalinna Rotermanni kvartalit on peetud meie tänapäevase ja ajaloolise tööstusarhitektuuri silmapaistavaks sümbioosiks. Tõepoolest, seal on oma projekte realiseerinud mitu praegusaja tuntud bürood, näiteks Alver Arhitektid, Arhitektuuribüroo Emil Urbel, Arhitektuuribüroo Kosmos ja KOKO arhitektid. Viimase poolt 2008. a kolme silmatorkava klaastorniga ehitud tagasi-

hoidlik laudsepatöökoda sai ka rahvusvahelist tähelepanu.

Vähem on märgatud aasta varem Vahur Sova projekti alusel põlengu järel restaureeritud kruubiveskit ja selle kõrval asuvat tillukest külmhoonet. Peale hoone varisemisohlike müüride õnnestus säilitada ka algne kolu veski küljel. Kruubiveski välisilme säilis sellisena, nagu ta oli olnud kaitse alla võtmise ajal. Selle lihtsakoelise utilitaarse ehitise lisaväärtus tuleneb ümbritsevast tööstuskompleksi kontekstist.

2001. a koostas Alver Trummali arhitektuuribüroo Rotermanni kvartali tsoneerimiskava ja hoonestustingimused, mis olid aluseks esmalt 2004. a ASi EA Reng ja siis 2009. a K-Projekt ASi mõnevõrra muudetud kujul kehtestatud detailplaneeringule, mille alusel omakorda valmisid järgnevad ehitusprojektid.

Detailplaneeringu kehtestamise seletuskirjas seisab: „Kruundil asub 2–4korruselise jahu-, nisu- ja rukkiveski hoone, mis on ette nähtud rekonstrueerida. [...] Hoone suurimaks lubatud korruselisuseks on määratud kuni 7 maapealset korrust.“³ Nõnda projekteeris Andri Kirsima 2014. a kahekorruselise jahuveskile viiekorruselise pealeehituse, mis detailplaneeringu kohaselt „vastab Rotermanni kvartali ajaloolise hoonestusstruktuuri omapärale“⁴.

2016. a valminud massiivne plokk kahe-, kolme- ja neljakorruseliste jahu-, nisu- ja rukkiveski hoonete turjal, mis katab raske vaibana kolme hoonet, on paraku sündinud fakt. Üksiti on see nüüdisaegne hoone, mille aksessuaariks on mõne korruse jagu ajalooliste tööstushoonete fassaade. Selguse huvides olgu lisatud, et see pealeehitis on kvartali nii teostatud kui ka veel projekteeritavate mälestiste pealeehitiste seas üks mastaapsemaid.

Rotermanni kvartal on suurepärase näide 1990. aastate lõpul prevaleerinud tööstuspärandi rekonstrueerimise põhimõttest. Need tuginesid peamiselt kahele aksioomile: esiteks on tööstuspärandi kasutuselevõtuks vaja seda ulatuslikult rekonstrueerida ning vajaduse korral täiendada peale- ja juurdeehitistega, teiseks vaikiv tõdemus, et see pärand on võrreldes teiste ajaloolise pärandi liikidega vähem tundlik ja kannab oma suure mastaabi tõttu igasuguse rekonstrueerimise edukalt välja. Neid põhimõtteid võib liigitada pärandipoliitika uitmõteteks. Küsitavaks osutuvad need siis, kui neid kohandatakse mehaaniliselt ka teiste tööstuskomplekside suuremahuliseks rekonstrueerimiseks.

(1)

(2)

(3)

(4)

(1) Krulli masinatehase nn peatänav, mille keskel jooksis kõigest kümme aastat tagasi raudtee. 19.–20. saj vahetusest pärinev ajalooline hoonestus ei ole arendaja kätt veel tunda saanud. Loodetavasti säilib peale väärtuslike hoonete ja detailide ka hoonestuse mastapaap. Foto aastast 2014. Fotod Henry Kuningas (2) Rotermani jahu-, nisu- ja rukkiveskid enne rekonstrueerimist 2013. a (3) Rotermani jahu-, nisu- ja rukkiveskid pärast rekonstrueerimist 2017. a (4) Maakri kvartalis ajaloolises Grünwaldti naha- ja jalatsivabrikus käib hoogne ehitustöö. 2008. a kehtestatud detailplaneering võimaldab muu hulgas püstitada mälestiste külge ja osaliselt sisse kuni 30korruselise hoone. Rekonstrueerimis- ja ehitusprojekti koostas 2012. a Ars Projekt

(5)

(5) Aparaaditehase hoov Tartus. Foto Johan Hallimäe

ÜHISKONDLIK KOKKULEPE?

Märkimisväärne osa meie võluva pealinna ajaloolisest tööstuspärandist asub arendajatele meelepärastes ja huvipakkuvates piirkondades, mõni lausa kesklinnas. Kinnisvaraettevõtjaid motiveerib tühjalt seisvaid tööstusehitisi regenereerima peaaugalt arendusprojektist loodetakasum, seejuures toimetavad nad harilikult ühiskonnas heaks kiidetud tõekspidamiste raames.

Lugupeetavad ühiskonnaliikmed enamasti ei sülitata tänaval, pakuvad vanainimesele istet ning austavad oma ja ka meie ühist pärandit. Kuidas siis ikkagi juhtub nii, et muidu viisakad inimesed suhtuvad ajuti tööstuspärandisse kui vanasse kasukasse, mille taaskasutamiseks tuleb seda peaaegu tundmatuseni ümber ehitada?

Üht tuntud lendlauset ümber sõnastades näib meie pärandipoliitika kohta nimelt kehtivat ütlus, et kõik on võrdsed, aga osa meist on veidi vähem võrdsed.

Üritan seda ilmutada paari võrdlusega. Kuigi Eestis ei ole õiguslikult sisse seatud kahetasandilist muinsuskaitseüsteemi, toimib selline nähtus riikliku kaitse all olevate mälestiste ja muinsuskaitsealade ning kohalike omavalitsuste kehtestatud miljööväärtuslike alade näol siiski. Nagu praktika näitab, sõltub kohapealse kaitse edu loomulikult kohaliku võimu pädevusest ja koostööst kogukonnaga, kuid laias laastus see toimib. Miljööväärtuslike alade kohta kehtestatud reegleid järgivad üldjoontes nii linnavõim, elanikud kui ka arendajad. Üksnes vähestel turgataks pähe idee ehitada näiteks Tallinnas Kalamajas miljööväärtuslikuks või koguni väga väärtuslikuks tunnistatud kahekordsele eluhoonele peale neli korrust. Hästi

organiseerunud asumi elanike kärarikast pahameelt võib ette kujutada, ometi ei ole hoone riikliku kaitse all. Lihtsustatult öeldes on kogukond jõudnud kokkuleppele oma võimalustes ja neile seatavates piirides.

Järgmisena võiks tuua näite teoorias tugevama kaitse metoodikast ehk riikliku kaitse all olevatest mälestistest, olgu selleks mõni mõisa ait, ajalooline kultuurimaja või hoopis muinsuskaitsealal asuv kortermaja. Nende puhul soovitakse lisaks hoone eksterjöörile ja mahule tihtipeale säilitada ka interjööris asuvaid väärtuslikke tarindeid ja detaile. Üldiselt on aktsepteeritud, et neile hoonetele ei rajata majast kaks korda kõrgemat pealeehitist.

Tõsi on, et utilitaarse ilmega tööstusehitisel puudub tihtipeale vaimustav sära, mis naelutaks pilgu ulatuslikult ümber ehitatud ja silmatorkava moodsa arhitektuurilisan-diga hoonele. Kuid kas me hindame oma pärandit selle järgi, kui efektne ja moodne ta on? Mõistlik oleks siiski ka tööstuspärandi taaskasutuse puhul eeldada, et eesmärk on pieteeditundeliselt kohandada olemasolev ehitus uueks funktsiooniks, säilitades ideaalis peale hoone kehandi võimaluse korral kasvõi osa vabrikule kunagi otstarbe andnud sisseseadest.

Suure tööstuskompleksi arenduse õnnestumiseks on nüüdisarhitektuuri lisandumine kindlasti teretulnud, nii nagu on teinekord vaja mõni osa eemaldada, kuid eelista-tavalt mitte ajaloolise arhitektuuri arvelt. Uus arhitek-tuurne lahendus võiks tänapäevaste lahenduste abil tõsta esiplaanile ajaloolise tööstushoone karakteri ja väärtusliku substantsi säilitamise.

Aeg-ajalt on paslik meelde tuletada Mies van der Rohe motot „Less is more“⁵ – tööstuspärandi restau-reerimine on parem kui rekonstrueerimine. Ehk oleks nüüd aeg sõlmida uus ühiskondlik kokkulepe, väärtustada tööstuspärandit ja ka selle mitmekihilist robustsust, lii-kudes säästvamate ja terviklikumate lahenduste poole? Põhjamaade hulka kuulumine ei tähenda ju ainult kiiret mobiilset internetiühendust, vaid ka sarnaseid pärandi-poliitika põhimõtteid.

Lõpetuseks midagi head: on väga sümpaatne ten-dents, et viimastel aastatel on üle Eesti suuremal või vähemal määral restaureeritud või lihtsalt kasutusele võetud mitu tööstusehitist, mis ei ole kaitse all. Sellised on näiteks 2015. a avatud Kohtla kaevanduspargi rikas-tusvabrik, 2016. a valminud kaubanduskeskus Arsenali sõjatehases Tallinnas, aga ka Tallinna Telliskivi linnaku ja Tartu Aparaaditehase järkjärguline ja säästev kasutus. Seda võiks võtta märgina ühise tööstuspärandi väärtuse ja potentsiaali laiemale levivast mõistmisest.

¹ Tartu Pauluse kiriku restaureerimisprojekti üks autor (kaasautorid: Merja Nieminen ja Markku Norsi).

² „Aasta arhitektuuripreemiad 2016“, ETV, 9. detsember 2016.

³ Tallinna Linnavalitsuse 18.02.2009 korraldus nr 234-k „Rotermanni 14 kinnistu ja lähiala detailplaneeringu kehtestamine Kesklinnas“.

⁴ Samas.

⁵ Vähem on rohkem (inglise k).